

KRITIKAI LAPOK

a magyar tudományosság, szépirodalom és művészet
érdekében.

1862.

18. sz.

Deczember 15.

Megjelennek minden hó 1. és 15. napján 3—4 félvnyi tartalommal. Előfizetési díj octobertől deczember végeig 2 ft. — márcziustól deczember végeig 7 ft. Egy-egy szám ára 40 kr. Az előfizetések a „Kritikai Lapok“ szerkesztőségéhez (Pest, aldunator 19. sz.) intézendők.

Tartalom: T. olvasóinkhoz. — A magyar sajtóról. — Könyvszemle: Galantai gróf Eszterházi Miklós. — Szótár C. Julius Caesar emlékirataihoz, készítette Bartl Antal. — Philaletesnek. Dr. Lutter Nándor.

T. olvasóinkhoz.

Gyermekkoromban alkalmam volt egy vizáradást látni. Rohamos sebességgel, ellenállhatatlan erővel törtek előre a rendes medrökből kilépett és semmi korlátot nem ismerő zavaros hullámok, elborítván a szép aratással kecsegtető vetéseket, el az emberi értelem s szorgalom századok szülte termékeit. Vész, enyészet fenyegette mindazon gondatlanokat, vagy szerencsétleneket, a kik jókorán menekedni nem akarván, vagy nem tudván, a zajlongó elemmel szembeszállni kénytelenítették.

Szívem szorult, s nehéz aggodalmakkal telt el.

De a vizár közepette egy kis sajkát pillantottam meg, s rajta egy hajóst, ki bámulatos erőmegfeszítéssel órákig küzdött a rohamos hullámok ellen, s habár pillanatokra el is csüggedett, mindannyiszor új erővel fogott a nehéz s háládatlan munkához, valahányszor sikerült hanyódó sajkáját csak egy lépéssel is előre tolnia.

Szívem felvidult s új reményekkel telt el. — —

Ezen sajka s ezen hajós képe rémlik elémbe a jelen alkalommal is, midőn a „Kritikai Lapok“ eddigi pályafutására visszapillantok.

Még egy év előtt a magyar irodalom is hasonlított egy rettenetes özönvizhez, melly roppant terjedelmére nézve nagyszerűnek látszott

ugyan, de más tekintetben nemcsak nem gyakorolt üdvös, termékenyítő befolyást a nemzet szellemi életére, hanem inkább rombolva pusztított mindenfelé, a merre zavaros hullámai hatottak, s vézszel fenyegette a hazai műveltségnek még azon mozzanatait is, mellyek azelőtt ezen a téren ép oly rendes, mint természetyszerű úton kifejlődtek. Valóban a nemzeti élet egy irányában sem mutatkoztak oly kirívó módon az abnorm, természetellenes, zilált belállapot körjelei, mint a könyvtelen, nagyrészt csak éretlen gyerkőcöktől képviselt s általában a nemzet jelenlegi műveltségi fokához semmiképen sem illő, bár külterjelmére nézve a krinolinkorszaknak megfelelő rengeteg irodalomban. Az írók inkább bohócjai akartak és tudtak lenni a nemzetnek, mint tanítói; a kiadók a legszentebb címek alatt iparkodtak — kizsebelni a közönséget; a gondviselés egyik legdrágább adománya, a sajtó, a legnyomortabb üzérkedés eszközévé aljasított le; és ez mind a hazafiság nevében és oly roppant mérvben történt, hogy minden ellentállás veszedelmessé vált, s már majdnem lehetlennék is látszott.

Láttam a vizáradást, s — elszomorodtam.

Azonban alkalmam is lett tapasztalni, hogy ezen őszinte, mély elkeseredésemet a nemzet értelmesei is osztják; hogy a nemzet általában még sokkal egészségesebb idegzettel, józanabb műveltséggel bír, mint hogy ilyen, sok tekintetben nevetséges irodalmat belélete természetyszerű kifolyásának, értelmessége helyes mértékének lehetne tekinteni. Az irodalom nem volt a nemzeti egészséges szellem szükségképeni terméke, hanem az írókalmárok vásárpiacza, kik a múzsák templomát legalkalmasabbnak találták a leglelkiismeretlenebb üzérkedésre. Az előfizetési felhívások mutatják, a szemtelenség, a demoralisatio millyen stádiumát érte el a magát „nemzeti“-nek nevezett, de valódilag a közönségből csúfot üző „írók“ elbizakodott, elkényeztetett czéhe. S habár sokan voltak is, a kik ezen sajnos állapot természetellenes voltát fájdalomosan érezték, senki sem merte nyíltan kimondani az annyira szükségessé vált: „Quousque tandem!“ Aljas gyanusítgatás, „hazaáruló, bérencz“, s ezekhez hasonló jelszavak voltak ezen a téren is azon fegyverek, mellyekkel az elhatalmaskodott „írók“ phalanxa egy jó ideig képes volt terrorizálni egy egész nemzetet. Az árviz nagyszerű volt, s vézszel fenyegette mindazokat, a kik mertek volna vele szembeszállani.

De nekem eszembe jutott az árvizi hajós, s elhatároztam magamban, nyíltan és leplezetlenül kimondani azt, a mi a dolgok illetén látásán szívemre elviselhetetlen súlylyal nehezült; kötelességemnek is tartottam felszólalni ott, a hol a hallgatás bűn volna.

Igy keletkeztek a „Kritikai Lapok.“

Tiszta öntudattal, s a legszentebb szándékkal fogtunk ezen ép oly nehéz, mint háládatlan munkához oly téren, hol bennünket a megsér-

tett hiúság minden szülöttei, a gyanúsítás, a rágalom, sőt üldözés is vártak, mert rontanunk is kellett, hogy építhessünk.

Egy esztendeig evezünk a romboló vizár ellen. Sokszor kellett elcsüggednünk, kivált miután előfizetőinknek majdnem fele lassankint elpártolt tőlünk, kevés munkatársaink lapunk népszerűtlenségétől visszariadva s elcsüggedve magunkra hagytak, s anyagi kárunkon s meggyült mindenféle bajainkon még azok is örvendeni kezdtek, a kiknek legalább erkölcsi helyeslésére számíthatni gondoltunk. Így történhetett, hogy a „Kr. Lapok“ a legutóbbi időben a legkedvezőtlenebb viszonyok közt inkább csak tengődtek, mint éltek. —

S a dolgok ilyen állásánál fogva, egy évi fáradozás után, mondhatjuk-e mégis, hogy az árvíz elleni küzdelmünkben csak egy lépést is hatottunk előre? —

Ha a nemzeti élet jelen állapotát elfogulatlanul vetjük egybe azzal, mellyben azt a „Kritikai Lapok“ találták, a főnebbi kérdésre minden önámítás nélkül „igen“-nel gondolunk felelhetni. A jelen, bár sok tekintetben szomorú, és zilált kornak minden jelenségei oda mutatnak, hogy a nemzeti élet minden irányában valahára egy épolly szükséges, mint nagyszerű fordulat megy végbe; hogy ennél fogva egy új, szebb aera küszöbén állunk, mellyben az annyira lealáztatott irodalom is új életre ébredvén, megifjodott szép alakban fog föltünni a nemzet kegyellettéljes szemei előtt.

S úgy hiszszük, hogy nem csalódunk, ha azon öntudat lelkesít bennünket, hogy ezen mozgalom előidőzésében mi is, bármily csekély mértékben, részt vettünk; s hogy az újabb irodalom keletkezésének érdeme bizonyos tekintetben a „Kr. Lapokat“ is megilleti. A hajós sajkája, bármennyire hányatva a körötte zúgó hullámok által, egy lépést tett előre.

Ezen öntudat új bátorságot önt belénk, kik a nehéz pályán már-már lankadni kezdtünk; s új bizalmat ébreszt kebleinkben, hogy új esztendőből fogva újult erővel folytassuk a munkát — lelkiismeretesen, fáradhatlanul. A „Kritikai Lapok“ ezután minden héten fognak megjelenni, a bel- és külföldi irodalmakat folyvást figyelmes szemmel kísérő tartalommal. — — —

De ezen alkalommal kedves kötelességünknek tartjuk, azon szíves hazafiaknak, kik közreműködésökkel olly annyira segítségünkre voltak, mint t. olvasóinknak, kik önzéstelen szándékunkat méltányolván, vállalatunkat népszerűtlensége daczára pártolni, s hiányait türelemmel elnézni sziveskedtek, őszinte köszönetünket nyilvánítani, s azon reményünket kifejezni, hogy a kezdet nehézségeit leküzdvén, ezentúl képesek leszünk pontosabban megfelelni azon kötelességeknek, mellyeknek teljesítését a nemzet egy, magát „kritikai“-nak nevező laptól méltán igényelhet.

ugyan, de más tekintetben nemcsak nem gyakorolt üdvös, termékenyítő befolyást a nemzet szellemi életére, hanem inkább rombolva pusztított mindenfelé, a merre zavaros hullámai hatottak, s vésszel fenyegette a hazai műveltségnek még azon mozzanatait is, mellyek azelőtt ezen a téren ép oly rendes, mint természet szerű úton kifejlődtek. Valóban a nemzeti élet egy irányában sem mutatkoztak oly kirívó módon az abnorm, természetellenes, zilált belállapot körjelei, mint a könyvtelen, nagyrészt csak éretlen gyerkőcöktől képviselt s általában a nemzet jelenlegi műveltségi fokához semmiképen sem illó, bár külterjelmére nézve a krinolinorszaknak megfelelő rengeteg irodalomban. Az írók inkább bohócmai akartak és tudtak lenni a nemzetnek, mint tanítói; a kiadók a legszentebb címek alatt iparkodtak — kizsebelni a közönséget; a gondviselés egyik legdrágább adománya, a sajtó, a legnyomortabb üzérkedés eszközévé aljasítottatott le; és ez mind a hazafiság nevében és oly roppant mérvben történt, hogy minden ellentállás veszedelmessé vált, s már majdnem lehetlennék is látszott.

Láttam a vizaradást, s — elszomorodtam.

Azonban alkalmam is lett tapasztalni, hogy ezen ószinte, mély elkeseredésenet a nemzet értelmesebbjei is osztják; hogy a nemzet általában még sokkal egészségesebb idegzettel, józanabb műveltséggel bír, mint hogy ilyen, sok tekintetben nevetséges irodalmat belélete természet szerű kifolyásának, értelmessége helyes mértékének lehetne tekinteni. Az irodalom nem volt a nemzeti egészséges szellem szükségképeni terméke, hanem az írókalmárok vásárpiaza, kik a műzsák templomát legalkalmatosabbnak találták a leglelküismeretlenebb üzérkedésre. Az előfizetési felhívások mutatják, a szemtelenség, a demoralisatio milyen stádiumát érte el a magát „nemzeti“-nek nevezett, de valódilag a közönségből csufot rízó „írók“ elbizakodott, elkényeztetett ezéhe. S habár sokan voltak is, a kik ezen sajnós állapot természetellenes voltát fájdalmasan érezték, senki sem merte nyíltan kimondani az annyira szükségessé vált: „Quousque tandem!“ Aljas gyanusítgatás, „hazaáruló, bérenez“, s ezekhez hasonló jelszavak voltak ezen a téren is azon fegyverek, mellyekkel az elhatalmaskodott „írók“ phalanxa egy jó ideig képes volt terrorizálni egy egész nemzetet. Az árviz nagyszerű volt, s vésszel fenyegette mindazokat, a kik mertek volna vele szembeszállani.

De nekem eszembe jutott az árvizi hajós, s elhatároztam magamban, nyíltan és leplezetlenül kimondani azt, a mi a dolgok illetően látásán szívemre elviselhetetlen súlylyal nehezült; kötelességemnek is tartottam felszólalni ott, a hol a hallgatás bűn volna.

Igy keletkeztek a „Kritikai Lapok.“

Tiszta öntudattal, s a legszentebb szándékkal fogtunk ezen ép oly nehéz, mint háládatlan munkához oly téren, hol bennünket a megsér-

tett hiúság minden szülöttei, a gyanúsítás, a rágalom, sőt üldözés is vártak, mert rontanunk is kellett, hogy építhessünk.

Egy esztendeig evezünk a romboló vizár ellen. Sokszor kellett elcsüggednünk, kivált miután előfizetőinknek majdnem fele lassankint elpártolt tőlünk, kevés munkatársaink lapunk népszerűtlenségétől visszariadva s elcsüggedve magunkra hagytak, s anyagi kárunkon s meggyült mindenféle bajainkon még azok is örvendeni kezdtek, a kiknek legalább erkölcsi helyeslésére számíthatni gondoltunk. Így történhetett, hogy a „Kr. Lapok“ a legutóbbi időben a legkedvezőtlenebb viszonyok közt inkább csak tengődtek, mint éltek. —

S a dolgok ilyen állásánál fogva, egy évi fáradozás után, mondhatjuk-e mégis, hogy az árvíz elleni küzdelmünkben csak egy lépést is hatottunk előre?

Ha a nemzeti élet jelen állapotát elfogulatlanul vetjük egybe azzal, mellyben azt a „Kritikai Lapok“ találták, a főbbi kérdésre minden önámítás nélkül „igen“-nel gondolunk felelhetni. A jelen, bár sok tekintetben szomorú, és zilált kornak minden jelenségei oda mutatnak, hogy a nemzeti élet minden irányában valahára egy épolly szükséges, mint nagyszerű fordulat megy végbe; hogy ennél fogva egy új, szebb aera küszöbén állunk, mellyben az annyira lealáztatott irodalom is új életre ébredvén, megifjodott szép alakban fog föltűnni a nemzet kegyellettéljes szemei előtt.

S úgy hiszszük, hogy nem csalódunk, ha azon öntudat lelkesít bennünket, hogy ezen mozgalom előidézésében mi is, bármily csekély mértékben, részt vettünk; s hogy az újabb irodalom keletkezésének érdeme bizonyos tekintetben a „Kr. Lapokat“ is megilleti. A hajós sajkája, bármennyire hányatva a körötte zúgó hullámok által, egy lépést tett előre.

Ezen öntudat új bátorságot önt belénk, kik a nehéz pályán már-már lankadni kezdtünk; s új bizalmat ébreszt kebleinkben, hogy új-esztendőtől fogva újult erővel folytassuk a munkát — lelkiismeretesen, fáradhatlanul. A „Kritikai Lapok“ ezután minden héten fognak megjelenni, a bel- és külföldi irodalmakat folyvást figyelmes szemmel kísérő tartalommal. — — —

De ezen alkalommal kedves kötelességünknek tartjuk, azon szíves hazafiaknak, kik közreműködésökkel olly annyira segítségünkre voltak, mint t. olvasóinknak, kik önzéstelen szándékunkat méltányolván, vállalatunkat népszerűtlensége daczára pártolni, s hiányait türelemmel elnézni sziveskedtek, őszinte köszönetünket nyilvánítani, s azon reményünket kifejezni, hogy a kezdet nehézségeit leküzdvén, ezentúl képesek leszünk pontosabban megfelelni azon kötelességeknek, mellyeknek teljesítését a nemzet egy, magát „kritikai“-nak nevező laptól méltán igényelhet.

S midón erről t. olvasóinkat biztosítjuk, jól tudjuk, hogy ígéretünk mikénti beváltásáról egykor a nemzeti irodalom ítélőszéke előtt számolni fogunk.

Viszonzlátásig!

A „Kr. Lapok“ szerkesztője.

A magyar sajtóról.

Miután eddig is már hazánk több vidékéről közlöttek a „Kr. L.“ különböző tárgyakra vonatkozó nyilatkozatokat, fogadjon a szives olvasó az ország kebeléből is néhány őszinte sort azon előleges megjegyzéssel, hogy e czikk, daczára pestmegyei eredetének, nem követeli magának a szokásos és évek óta majdnem kötelességgé vált „pesti“ föltétlen elismerést; illetéktelen nyomást gyakorolni nem czélja, helyét akarja csak betölteni, a sajtót magasb és üdvös törekvéseiben részéről is előmozdítani, s így a hazát, közvetve tehát az emberiséget hiven szolgálni; s midón mindezek méltányos megítélését a t. közönségre nyugodtan bízza: tiszta öröme lesz legfőbb jutalma, ha nézetei helyesléssel találkoznak, vagy netalán hiányosak lévén, bölcsen megjavíttatnak.

Am kevés kivétellel épen az a magyar sajtó káros hibája, hogy véleményeinek megvitatásában, jobban mondva: nyilvánításában (mivel a megvitatást ki nem állhatja) zsarnok eljárást követ, ellenmondást nem tűr. Oh a mi lapjaink legnagyobb részének kezelői magukat a tökéletesség határán képzelik s hiszik lenni, vagy, mi rosszabb, ha nem hiszik is, másokkal szeretnék elhíttetni.....

Azonban midón így megrovom az öntudatosan, vagy e öntudatlanul czélt tévesztő sajtó kezelőit, ez ne jelentsen annyit, mintha közöttük kizárólag nem volnának tudományos és érdemes egyének; de míg ezeket is illeti (bár nem követik!) a „sapiens est consilium mutare in melius“; addig személyes és igen részletes tapasztalásaimból kell szomorúan kimondanom, hogy például a politikai lapok bel- és külmunkatársai, a csekély kivétel leszámításával, igen-igen gyarló készültséggel, felületes és ferde fogalmakkal merészelnék a föntorgó ügyekhez, sőt a nemzet életébe vágó kérdésekhez is hozzászólni; és pedig milly, nem annyira nevetséges mint nagymérvü kártékonyága miatt, gyászos önhittséggel, elbizakodottsággal! S ha ők szólnak, akkor mindaz, ki jó hazafi szeret maradni, vagyis inkább annak kíván tartatni, fejet hajtson, igen-t kiáltson, mert a mit ők mondtak, az megvan mondva; hogyan? azt ne merje kérdezni még az sem, ki látja hazája boldogságát aláátatni; ne kérdezze, csak éljenezzen, vagy legalább hallgasson, ha ugyan bir hallgatni, a ki tudja, hogy a haza ellen bűnös hallgatással is súlyosan

vétkezhetünk. — A ki pedig így nem akart vétkezni s kötelessége szerint felszólalt, az igazság bátor fegyverével a közjó nevében tiltakozott, annak hazája javára szentelt gondolatai eltitkoltattak, elnyomattak; az illető közegben, a szerkesztőségnek nagy gyávaságát hangosan hirdető zsarnok eljárása következtében napvilágot nem láthattak, s így — mi legszükségesebb lett volna — azokat, kik talán a hamis, sőt tudatlan tanítással félrevezettettek, önvétkük nélkül megvesztegettettek, a jobbról meg nem győzhették, vagy legalább meggyőzni akadályoztattak; könnyű fölfogni azon csalfa viszonyt, midőn a vádlott maga lesz bíróvá s az őt sújtó alapos vádat erőszakosan elnyomja.

Azonban az igazságot megsemmisíteni nem lehet, legfőlebb küzdelmeit szaporítani, nehezíteni; s ez a milly vigasztaló, olly tagadhatlan; ám, ki az igazság megsemmisíthetlenségét tagadná, az minden erénynek alapját kívánná feldűlni s tagadása által magát az emberiség atkának vallaná.

A történet bizonyítja, hogy a jó ügyet buktatni többször sikerült, de föltámadását gátolni nem lehetett.

Beszéljünk részletesen: a magyar nemzet látja, hogy dolgai rossz lábon állanak, kora sírba szállni nincs kedve, ezt pedig csak úgy kerülheti ki, ha észreveszi, hogy légvárak építése nevetséges, hozzá nem illő, sőt veszedelmes; — ha észreveszi, hogy az eszményi teoriák szerinti világ a gyakorlati, praktikus életben magát számtani pontossággal még sohasem valósította s nem is fogja; — ha észreveszi, hogy szent István koronájának területe egy fölfogott szép emberiségi küldetésre ugyan nem, de bizonyos hiú vágyak és ábrándok elérhetésére igen mostoha körülmények között fekszik; — ha észreveszi, hogy mindazt, mi okaiban és céljával együtt megszűnt, elmúlt, ismét előidézni, mintegy újjáteremteni embernek lehetlenség, újjáteremteni akarni pedig öngyilkossággá fajulhat; — ha észreveszi, hogy mi magyarok sokszor ártatlanul bántalmaztunk és szenvedtünk ugyan, de mégis ennek többször hanyagságunk, hevességünk s összenemtartásunk volt előidézője; sokszor pedig mi is hibáztunk és vétkeztünk; — ha észreveszi, hogy még sokat, még mindent meg lehet menteni, sőt igaz érdekeink betöltését erélylyel és józan törekvéssel igen is fejleszthetjük; ezt tehát mind észre és számba vévén s élni kívánván a magyar: végre tiszta szemekkel kívánja megtekinteni hazája ügyeinek mibenlétét, részletes állapotát s hogy ezt tegye, őt már majdnem a „lenni vagy nem lenni“ szükségessége kényszeríti.

E foglalkozás kínos, valamint kínos a mély és idült sebek gyógyítása; de a fájdalmat az életösztön fölülmulja, kisebb bajt nagy veszély elhárításaért okos ember készségesen visel.

Már ha hazánk szomorú helyzetét leplezetlenül vizsgáljuk: hamar belátandjuk s eltitkolása további kárunkat vonná maga után, tehát hímezés-hámozás nélkül meg kell vallanunk, hogy országunk romlását és szenvedéseit illetőleg, főltte súlyos felelősség vádja terheli a sajtót, különösen a politikai hírlapokat. A sajtó az országot vezette, és pedig odáig, hogy az élni méltatlan népek nagy temetőjétől már csak egy lépésre volt, s hogy ez épen nem túlzás, nem megfontolás nélkül kimondott szó, azt nem annyira a tények és eredmények bizonyítják, mint inkább ezen tények és eredményeknek, az okok mellett szükségképeni, elmaradhatlan s ismétlés esetében ismételt bekövetkezése.

Sokan megfeledkeztek arról, hogy a sajtó kétélű kard a nemzet kezében: úgyesen forgatva kétszeres gyorsasággal metszi el azon nyugzó köteleket, mellyek őt szabad haladhatóságban gátolják; ügyetlenül használva pedig saját sorait szinte kétszeresen pusztítja. Főleg az utolsó 15 év alatt sokan kezökbe ragadták a tollat; sokat irtak mindenről, leginkább a politikáról, — a nélkül, hogy politikáról, állami- és népeletről, nemzetközi viszonyokról csak középszerű fogalmuk is lett volna; ugyszólván minden soruk a történelembeni vastag tudatlanságukat árulta el. Szenvadó országunk teendőjéül fölállítottak vagy fölkaroltak olly elveket, nézeteket, mellyeknek hajhászása épen a szenvedést idézte elő; s mellyek vagy halva születtek, vagy a kártékonyság bélyegét nagyon is világosan magukon viselték; — s mégis e romboló s politikailag éretteknek csak csúfolt elvektől, nézetektől (mellyeket az ellentábornak szinte kiskorú és ferde politikája nem menthet!) megválni semmikép sem akartak. Hibájukat elismerni vonakodtak, szégyenelték. És ez olly hiúság volt, melly magával a közjó veszélyeztetésével sem törődött; sőt nem törődött magukkal az egymást érő tényekkel sem. Am e vészes nézetek hirdetői évek hosszú során át ugyszólván naponkint tapasztalhatták, hogy alaptalan reményeik sorra füstbe mennek; tapasztalhatták, hogy politikai előrelátásukat csak épen hogy leirták; hogy politikai jövendöléseik sohasem teljesedtek: de azért okulni nem volt kedvük; azt hitték talán, hogy összeomlik a világ, ha (ne mondjam: roszakaratu, de legalább is) tudatlanságszülte tévedések napfényre derül.

Szegény, valóban túlzaklatott nemzet, mellynek illy konok alprofétái vannak! Pedig hogy e száanalomra méltó nemzet mi magyarok vagyunk, az elégen fölül kitünik politikai lapjaink nagyobb részének — mondhatni — minden számából; elannyira, hogy jelen vádló-állítást bizonyítgatni is felesleges. Ott vannak — bár ne volnának —

a lapok kinyomatva, elítélik azok magukat; kevés fáradsággal mindenki megtekintheti. . . .

A herczeg Eszterházy javadalmakról hallottam, hogy azokban a gazdaságot a legkisebb részletekig a gazdasági uralkodó („regens“) és tanácsos urai a szobából igazgatták, s e szerint megesett, hogy fagyra szántattak, esőben gyűjtették a takarmányt; megengedték például valamely tisztnek a gabnaeladást, de az erre való engedély-kérés után több héttel, mikor a gabna ára már harmadrésznnyit csökkent, stb. s illy módon az uraság nem huzta a lehető jövedelemnek sokszor talán tizedrészét sem, s jutottak a hazánk nevezetes részét képező herczegi uradalmak nagyrészt zsidó haszonbérloknak kezeibe!

Épen illy módon szerették volna, sőt szeretnék most is a hivatlan politikai írók népünket irodából vezetni, sajnos: félrevezetni, a nélkül hogy ismernék, vagy ismerni akarnák a nemzet élet-érdekeit. Azt számba sem veszik (nem tudnák?), hogy csak 20—30 évvel ezelőtt is még dúsgazdag országunk anyagi javakban fölszámlálhatlant vesztett, ugyszólván inségre jutott, közel áll a végbukáshoz; a magyar haza leg-gazdagabb vidékein is alighogy szűken táplálkozhatik a nép, úgy hogy arra, hogy kissé jobb módba jussunk, ugyancsak 20—30 békés és kedvező körülményű év kivántatik! Több szerkesztőségben úzótt politika bizonyítja, hogy ezt számba nem szokták venni, például midőn olly állapotok és viszonyok mellett tüntetnek, mellyek nemcsak nem nyomnak a latban semmit, hanem az elhagyatott népet még inkább kipusztítják.

Továbbá az aristocratiának ez a mostani sajtó csak hizeleg és hajlong: pazarlását, fényüzését (melly mellett mégis ollyan Izsó-féle hivatott művésznknak hazánkból éhség elől kell menekülni) nem látja; megelégszik azon nyilvános ügyek nemességünk által történt fölkarolásának dicsőítésével, mellyek magukban mégis csekélyszámuak, s mellyeknek fölkarolása is épen talán a nyilvánosság ingerében fekszik; holott a sajtónak bátran ki kell mondani az igazságot főuraink szemébe is. Ki kell mondania, hogy főurainknak szent és hivatásos kötelessége magukat nemcsak a fényezésben kitüntetni, hanem magas níveltséget szerezni, igaz tudományt gyűjteni, hogy követendő példa gyanánt tündököljenek; az ó szép kötelességük, hogy őseiktől ajándokul készen kapott dús uradalmak nagy jövedelméből a nem annyira nyilvános, de mégis közérdekű részletesebb érdekeket szinte előmozdítsák; a nemzet elárvult sorsán könnyebbítsenek, segítsenek; — mit ők nehézség nélkül megtehetnek, ha a takarékoság erényét az eddiginél jobban gyakorolják! —

Azután mintha csak átok fogná a magyart, az a nagy bűn is terheli a többször jelzett sajtót, hogy tekintetbe nem véve csekély szá-

munkát s csekély számunkban is a visszavonást: egyik szavában hirdette ugyan a sajtó az összetartást, de másik fogékonyabb szavával azt ismét földülta, akadályozta. Milly hamar kimondották például az anathemat, a kárhozzatást a másként gondolkozókra! Milly ügyesen és népszerűen tettek népszerűtlenné sok nevezetes férfit, kiknek sárrodobáltatása (még ha megérdemelték volna is) megdöbbenést okozott s a kíméletlen, neveletlen bánásmód a tekintélynek szükséges és hasznos tiszteletét mindenki és minden iránt lerombolta; mert nem okokkal s higgadtan, hanem pusztá gorombasággal, vagy czifrán leirt, de tartalom nélküli érvekkel harcoltak. Hogy csak egyetlen példát említsek a millióból, milly frivol, éretlen, szégyenteljes s azon közlönnyet feketén jellemző modor az, midőn például 1862. october közepe táján a „Magyarország“ politikai napi lapnak ujdondásza Szemere Bertalanról egy hirt (melly egy volt magyar ezredesnek Szemere Bertalan honfiterényeit illető *) tisztelet nyilvánításán alapszik) közölvén, legjobban magát az ujdondászt megbélyegző gúnnyal e szavakat bigyeszti oda: „Valóban mindenki méltányolja az ő érdemeit, mellyeket a borászati téren tanusít.“ Milly összefüggés nélküli reflexio ez a közlött hirrel! s milly gyáva czélzásu egy olyan embertől, ki talán Szemere saruinak csókolására sem méltó! Minek képzei magát az ilyen ujdondász? azt nem tudom, de valamint a fát, ugy őt is gyümölcse híven ismerteti.

Igy, tisztelt olvasók, így irtja a sajtó a kegyeletet, így terjeszti a közönségben a közönyösséget s eredményez undort. Kiabálja az egyetértést, összetartást, de mégis a pártokat maga az ő pártos konoksága s megmérgezett eljárása szüli.

De ideje is, nem épen, hogy pártok alakuljanak, hanem hogy a veszedelmes sajtó úgy tüntessék föl, mint: csak egy párt, egy romboló s hála Istennek, mindig kevesbülő párt eszköze, közege. Örül a sajtó igaz hivatását értő jó magyar, hogy ez naponkint erősebben történik; általánosan fölismerik már az egyedáruskodó, belértéknélküli lármás hangot s azt tömegesen kezdik megutálni. Ez tény, mit ha az általam jelen cikkben vázolt sajtó — nem javulva — ignorál, vagy mivel a tényekkel szemben félre nem ismerheti, az ignorálást mégis negélyezi, affectálja, valóban nevetségessé teszi magát, — magát és bukását.

Én csak a sajtó javulását óhajtom; de ha káros ösvényéről nem szándékozik jobbra térni: bukása kívánatos, mert hasznos.

Midőn ime a „Kr. L.“-ban szölok, kötelességem volt nem takargatni a sebet, hanem gyógyíthatása végett a figyelmet rája fordítani. . . Sokat,

*) Mint ez a magyar ezredes ur leveléből kitünik,

nagyon sokat kellene és lehetne még a politikai magyar sajtó tárgyában irnom, hogy annak hí és teljes képét föltüntessem, mert azt hiszem, hogy Magyarországon a legnagyobb napilapot lehetne szerkeszteni a többi hirlap hibáinak, ellentmondásainak, viszketeg túrhetetlenségének följegyzésével, javítgatásával és czáfolatával. — — — Azonkívül rá kellene térnem a sajtó erkölcsi pusztításaira s a nem politikai sajtó, irodalom hiányokkal teljes termékeire is. Azonban mindez egy czikk korlátolt határait túlhaladja. Más alkalommal talán megkísértem részletezését; mert részemről igen üdvösnek tartom a sajtó fölötti szorgos figyelmet, szemmel kísérést. Nem látok ugyan mindent feketének; szeretem, ha a jelesebb mozzanatok serkentő, buzdító s érdemelismerő nyilatkozatokban részesíttetnek: mindazáltal jelen időnkben kívánatosabbnak vélem hibáinknak, ha mindjárt szokottnál szigorúbb ostromozását is mint erényeinknek túlmagasztalását s elkapottságra ragadó szerfölötti és szokásos dicsőítését. Csak nyessük a tüskehajtásokat, irtsuk a gyomot, akadályozzuk a kinövéseket, fáradságos munkát végzünk ugyan, sőt jutalom helyett az érdeklettek haragját zuditjuk magunk ellen: de titokban mégis megfontolják az illetők a leczkét, és saját személyünk kárát bőven pótolja a közjó gyarapodása.

Könyvszemle.

Galantai gróf Eszterházy Miklós, Magyarország Nádora.

Nem lehet szándékunkban ezen munka részletes biralatába bocsátkoznunk, mert ez olyan feladat volna, melly őszintén legyen mondva, a „Kr. Lapok“-nak eddig ezen a terén rendelkezésére álló erőket felülmulja. Mindamellet kötelességünknek tartottuk, annak megjelenését t. olvasóinknak egyelőre legalább jelenteni, tudván, hogy ajánlatául egyebet nem szükséges fölhoznunk, mint azt, hogy ezen mű gróf Eszterházy Miklós nádornak irományait tartalmazza, hogy azokat Szalay László szerkesztette, és pedig herczeg Eszterházy Pál terve szerint és általa kitűzött szellemben. Ennek megismerésén pedig szolgáljanak magának a herczegnek unokáihoz intézett szavai, mellyek a műnek előszavát képezik:

„Midőn ezzel gróf Eszterházy Miklós nádornak családi levéltáromban őrzött irományait közrebocsátván, a korabeli hazai történetíráshoz némi adalékkal járulok, s a háladatos kegyelet adóját rovom le azon ós iránt, kinek családjunk legkivált köszönheti emelkedését: mindenek fe-

lett azt veszem célba, hogy nektek, édes unokáim, a religiótól áthattott, a loyaltástól lángoló kalauzt a politikai élet pályáján, az övéiért s utódaikért hiven gondoskodó családfő-példányt adjak kezetekbe.

Miklós Nádor szerény körből indult ki a pályára; mindig éber buzgalom, lankadatlan munkásság s ritka szellemműveltség által az ország első dynastái közt vivott ki állást magának; s midőn a tanács-teremben és a harczmezőn szerzett érdemeit készséggel megismerte a korona: egyszersmind a nemzet szabad választása által az ország fő polczára jutott.

Ösünknek kimutatni a helyet, melly őt a nemzet életében illeti, a történetírás feladata; példáját követni, magatokat hozzá mindig méltóknak bizonyítani, parancsolja nektek a religio, a trón, a magyar haza, — Miklósunknak ezen egyhármias magasztos vezéresillaga; — parancsolja az atyáitoktól öröklött becsületérzés, s a háladat legszentebb kötelessége. Vegyétek a nagyatya áldását!

E s z t e r h á z y P á l.

Szótár

C. Julius Caesar

„de bello gallico“ és „de bello civili“ czimű emlékirataihoz. Gymnasiumok és reáltanodák számára. Készítette Bartl Antal, tanár a pesti kir. főgymnasiumnál. Pest, kiadják Kugler és Essmann 1863.

Nem képzelhetjük, hogy nagyobb szolgálatot tehetnénk-e a római remekírók kedvelőinek, tanároknak, tanulóknak, mint midőn Julius Caesarhoz való fennírt szótárról teszünk jelentést e lapok olvasóinak. Ha egyfelől ezen mű örvendetes tanúságul szolgál, hogy az ő remekírók helyes tanulmányozásának hasznossága nálunk is mindig nagyobb meggyőződéssé válik: másfelől a szerzőnek finom tapintatát látjuk abban, hogy a római írók minden tekintetben legjelesbjét választotta munkájának tárgyául. „Caesar, úgyszól róla Cicero, csaknem minden szónokaink közt legékesebben beszél latinul, és ezen jelességét nemcsak családi köréből sajátította el magának, hanem az irodalomnak terjedelmes és alapos ismeretéből is, mellyet a legszorgalmatosabb és legbuzgóbb tanulmányozás útján szerzett. A kifejezés ékességéhez járul még a szónoklati külék, úgy hogy e tekintetben senki sem mulja fölül. Beszédmódora valami ragyogó, minden szemfényvesztéstől ment színezetű („splendidam quandam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet“). (Brut. 72—75). És Corn. Neposhoz így ír Cicero: „A szónokok közt, kik nem egyebek mint szónokok, kit fogsz nagyobbra becsülni? ki tartalomdúsabb vagy gazdagabb gondolatokban? ki ékesebb vagy vá-

lasztékosabb szavaiban?“ (Suet. Caesar 55.). De nemcsak kortársai és általában a rómaiak (Sueton. az eml. h. Quinct: λ. 1. 7, 34. 10. 1, 114. 2, 25. 12, 10, 11. Tac. Germ. 28: summus auctorum C. Julius) említik dicsérettel Caesar irodalmi jelességét, hanem az utókor is tanulmányozásra méltatta. Mennyire érdekelte Napoleont Caesar, mutatja értekezése: Précis des guerres de César sat. Stuttg. 1836. Wellingtonról azt mondják, hogy Indiai hadjáratában Caesar emlékiratait mindig magánál hordta.

Ezen kívül még más okból is nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk a jelen szótárnak. Tudjuk, hogy csak különös — specialis — szótárak alapján tehet irodalmunk szert biztos latin szótárra; és e tekintetben kívánatos volna, ha szakavatottjaink minél inkább szaporítanák az illy neműek számát.

A mi a szótár belszerkezetét illeti, csak dicsérhetjük, hogy a szerző „a szavak magyarázatán, azoknak a szóviszonyok szerint változó értelmein és szókötési viszonyain kívül az eltérő olvasásmódokat — variantes —“ is figyelmére méltatta; nemkülömben, hogy a földrajzi tulajdonneveket külön lajstrom alatt sorolja föl, a mi nagy könnyítésül szolgál a szavak fölkeresésére. A bevezetés „melly Caesar életrajzán kívül röviden adja elő mindazon dolgoknak fejtegetéseit és magyarázatát, mellyek Caesar de bello Gallico című emlékiratainak megértésére megkívántatnak“, tetemesen emeli a mű becsét. Mert miután mi e mai napig sem birunk Caesarnak magyarázatokkal ellátott kiadásával, eme nagy hiányt is — bizton állítjuk — pótolja.

Külseje — a mi ritkaság tankönyveinknél — csinos; és ennélfogva is kívánunk e műnek minél további elterjedést. εφ.

Philaletesnek.

Einem ist sie die hohe, die himmlische Göttin, dem Andern
Eine tüchtige Kuh, die ihn mit Butter versorgt.
Schiller.

A „Kritikai Lapok“ 1862. é. dec. 1. kiadott 16. és 17. számában, mennyiségtanomról egy kritikát közlöttek Philaletes (rectius Philaletes) úrtól. Alig olvastam el a bírálatnak két első lapját, máris tisztában voltam, hogy ki az a Philaletes, ki bírálatát olly személyeskedő modorban írta, millyennel a kritika terén találkozni a ritkaságok közé tartozik.

Kellő tájékozhatás végett, miután Philaletes úr legalább a közönség előtt lappangani akart, nevét nem mondom ugyan ki, de szükségesnek tartom megemlíteni, mikép e személyeskedésnek írója véle-

mé nyem szerint ugyanaz, ki a középtanodák számára 1862. egy elemi betűszám tantárt, s azt kézi könyvül elfogadtatni kívánta. Ezen munka illető helyről hozzám küldetett azon meghagyással, adnék róla véleményt. A vélemény, melly Philaletes úr munkájára nézve kedvező nem lehetett, illető helyen alaposnak nyilvánított, s íme mennyiségtanaim, mellyeknek egyike 1862-ben már a 3-ik kiadást érte el, s mellyek másodika már 1860-ban több gymnasiumnál mint tankönyv használtatott, most egyszerre olly haszontalan munkák lettek, hogy Philaletes úr csupa keresztyén szeretetből ellenök fölszólalni kénytelenített. Ennyit a bírálat indokának, s ezen tény közlése nélkül megmagyarázhatlan modorának fölvilágosításaul.

Térjünk most át a bírálat tartalmára.

Ezen szenvedélytől fölzaklatott elme szüleménye nehezen hozható ugyan kellő rendbe; megkísértem azonban a mennyiségtanom ellen fölhozott vádakát némi csoportokba helyezni, s azokra egyenként lehető legrövidebben felelni.

Íme Philaletes úrnak vádjai 1-mo q u o a d p e r s o n a m :

A szerző szerénytelen,

- a) mert az általa nem értett logikarend mellett buzgólkodik,
- b) mert azt mondja, hogy olly munkát készített, melylyel hazánk a szomszéd mívelt nemzetek hasonnemű irodalmával megmérkőzhetik,
- c) mert azt állítja, hogy e mű által azt akarja kieszközölni, hogy a magyar a mennyiségteni téren is oda álljon, hol a többi tudományokban áll,
- d) mert azt állítja, hogy ezen művek megjelenése után a felsőbb tanodákból magyar mennyiség tanárok fognak kikerülni,
- e) mert ő a magyar mennyiségtanárokat tudákosoknak nevezi,
- f) mert azt állítja, hogy az utolsó három évtizedben a mennyiségteni téren methodologiai új eszméről szó sem lehet.

Annak eldöntését, hogy kettőnk közül ki értette jobban a logikai rendet, ellenbírálatomat befejezván, a t. olvasóra fogom bízni. Az utóbbi öt pontnak fölvilágosításaul meg kell említenem, hogy én „Mennyiségtanom“ első részéhez írt előszavamban fölhoztam, hogy hazánk mennyiségteni irodalma a mívelt szomszédnemzetek hasonnevű irodalmával nem mérkőzhetik, s hogy ez nem csoda, mert a felsőbb tanodákban még e tárgy sem adatott elő magyar nyelven. Ezen, úgy hiszem, általános elismert tények, valamint az is, hogy a mennyiségteni téren vannak legérezhetőbb hézagaink, mellyeknek betöltését minden értelmes hazafinak kívánni kell. Ezen elvitázhatlanul igaz tények fölsorolása után ezeket mondom: „Én az említett érezhető hézag betöltésére (és nem: betöltését) csekély tehetségem szerint n é m i t

tenni hazafiui kötelességem egyikének tartván, mennyiségtanomat azon elvek és meggyőződések szerint állítottam össze, mellyek szükségéről s az iskolákban kivihetőségéről az e téren tett hét évi tapasztalataim következtében meggyőződtem.

Hol van itt a külfölddel való sikeres versenyzés csak egy árva szóval is megemlítve? vagy az, hogy e munka megjelenése után a magyar most már e téren is ott fog állani, a hol a többi mívelt nemzet? vagy az, hogy én magyar tanárokat akarok e mű által képezni? hol nevezem én a magyar mennyiségtanárokat, vagy ha tetszik: e tudomány íróit tudakosoknak? Hisz én e szót egyetlen egyszer használtam, midőn t. i. Dugonics mennyiségtanát említém, mellyet ő, mint tudva van, „Tudakosoknak“ nevezett. Hol állítottam én azt, hogy az utolsó három évtizedben a mennyiségtani téren „methodologiai új eszméről szó sem lehet?“ Én „lényeges fölfödözésekről“ és pedig a „mennyiségtannak elemiebb részében“ szólottam, s a következő sorokban épen azt állítám, hogy ezen utolsó három évtized methodologiai tekintetben különbözik a régibb korszaktól; sőt a methodológiának azon részeit, mellyeket értetni kívántam, tüzetesen körülírtam: „az egyes meghatározások, kérdemények, tantétek s toldalékok czélszerűbb elrendezése, s a tantétek bebizonyításának egyszerűsége“ teszi a mostani és régi elemi mennyiségtanok közt létező fő különbséget.

És az illy tiszta, illy világos tények elferdítője még kritikai kötelességről, lelkiisméretes figyelmeztetésről mer szólni! Ha minden kritikusknak illy kötelesség érzete volna, valóban nem esodálhatnók, ha magától az annyira szükséges és üdvös kritikától minden becsületes ember utálattal fordul el.

Lássuk ezek után Philaletes úrnak vádjait 2-do quoad materiam:

- 1.) A szerzőnek bűnül tulajdonítatik, hogy magát „Mennyiségtannak“ kidolgozásánál a tanrendszerhez alkalmazta.
- 2.) A szerző leggyakrabban a demonstratio „per inductionem“-hez folyamodik.
- 3.) Szerző az elvontakbóli elvonás régióiból az összerű világba csak egy pillanatra se birt leszállani.
- 4.) A szerző egész lapokat sem sajnál azok fejtegetésére, mik egy sorral megfejtve lennének.
- 5.) A szerző „per absurdum“ aligha kétszer bizonyít az egész könyvben.
- 6.) A szerzőnek „ugyanazon mennyiségtana“ két első részszel bir, mellyek egymással sokban ellenkeznek.
- 7.) A szerző a tizedes számokkal való számolásról csak annyit, s ezt

olly modorban mondja, mennyit és mikép azt egy „népiskola felsőbb osztályában“ mondani szokás.

- 8.) A szerző hibát követett el, hogy az összeadás fogalmát számelméletileg értelmezi.
- 9.) Szerző a nyelvtan ellen is hibázott, s hogy semmi se hiányozzék
- 10.) A szerző ezen művében „találni a rhetorika felhozni szokta hibák mindegyikének számára példát, s pedig a mennyi csak tetszik.“

Ennyiből állanak Philaletes úrnak vádjai. Vegyük azokat egyenként bonczkés alá.

Ad 1.) Ha Philaletes úr Pestről a Dunán gőzösön Bécsbe akarna utazni, ugyan mellyik gőzösre ülne? arra-e, melly Pest és Konstantinápoly közt szokta a közlekedést eszközölni? Nemde furcsa kérdés, s ön még ennél is furcsábbat tesz, midőn szememre veti, hogy „a tanrendszer jegyzékét a tudományosság olly annyira biztos kriteriumának tekintem-e...“ A ki valamelly hatóság rendelkezése alatt álló tanodák részére tankönyvet akar szerkeszteni, s annak kidolgozásánál az ugyanazon hatóság szabta rendszerhez alkalmazkodni nem akar, s azután mégis ezen hatósághoz alázatosan folyamodik, hogy munkája tankönyvül fogadtassék el, minden józan gondolkozásu embertől egy különös, de őt megillető czímmel tisztelteltetnék meg. A tanrendszereken, legyenek azok bármilyenek, nem az iskolai könyvek, hanem a szakférfiak tapasztalati adatokon nyugvó, s folyóiratokban vagy máskép közzétett illetékes véleményei fognak változást előidézhethni, s csak ha ezen változás bekövetkezett, fognak az iskolai könyvek is módosíthatni, vagy újjáalakíthatni. A jelenleg főnálló tanrendszer minden pontja nékem sem tetszik, s azon felsőbb engedélylyel a budai gymnasium részére nem egy változást tettem; de azért sokkal jobban ismerem e tért, mintsem hogy magamat avval ámítanám, mikép egy, e tanrendszerrel más irányu s terjedelmű tankönyv szerkesztése által e bajon segíthetnék. Külömben az ügyes és lelkiismeretes t nár a rendszersabta korlátokon, a tanulók képességi foka szerint, igen könnyen tágíthat, annál inkább, miután illy kivételes esetekről maga a rendszer is gondoskodott; hisz csekélységem is a Thun-féle ministerium engedelmével Selmecezen a mennyiségtanban hat éven át vezetett tanítványaimnak a 8-dik osztályban a külzeléki és egészleti számítás elemeit adtam elő.

Ad 2.) A mennyiségteni demonstratio per inductionem, melylyel nem „legtöbbször“, hanem tudomásom szerint csak a láncztörtéknél s a csoportozásnál éltem, mennyiségteni szigorral bír, ha három főkéllékeinek megfeleltünk. (Lásd: Dr. J. Salamon, Lehrbuch der Arithmetik 1852. 7-dik lapján az észrevételt.) Ezen bebizonyítás szigor a,

s a concret esetek hasonlóságából vont következtetések valószínűsége közt végtelenül nagy a különbség.

Ad 3.) Az elvontakbóli elvonás régióiból annyiszor szálltam az „összerü világba“, a hányszor azt a tárgy minémüsége megkívánta; sőt egész munkámban iparkodtam előbb összerü, s csak ennek segítségével elvont lenni. Hogy Philaletes úr ezt észre nem vevé, arról csakugyan nem tehetek.

Ad 4.) Tökéletesen igaz van Philaletes úrnak, hogy én a fáradságot nem sajnálom a bebizonyításoknál; csak hogy a hol én a bebizonyításra lapokat szentelek, ott senki sem fogja e bebizonyítást egy sorral elvégezni: vagy ha igen, miért nem hozott fel ön legalább egy illynemű példát; nagy köszönettel vettem volna. Azt igen is jól tudom, hogy vannak mennyiségtanok, mellyekben a szerzőknek a bebizonyítandókról különös, jobban mondva: semmi fogalmuk sincs. Így van egy 1862-ben megírt mennyiségtan (Philaletes úr jól ismeri), melly illyenféléket állít, minden bebizonyítás nélkül:

$$(abc)^m = a^m b^m c^m; \left(\frac{a}{b}\right)^{\frac{m}{n}} = \frac{a^{\frac{m}{n}}}{b^{\frac{m}{n}}}; \sqrt[2n]{+a^{2n}} = a^{\frac{2n}{2n}} = +a;$$

s már hat sor után $\left(\sqrt[2n]{-a^{2n}}\right)$ szerinte se $= -a^{\frac{2n}{2n}} = -a$, minek

az előbbieket következetes folytatása után csakugyan lennie kellene. Így jár az, a ki a bebizonyításokat elhanyagolja. Ez azután azon modor, melly szerint nem csak azt, hogy $3=4$, hanem bármilly számtani képzelenséget is állíthatni, s Philaletes úr tanmódja következetes alkalmazása mellett képtelen lesz az eltévedett utba igazítani.

Ad 5.) Philaletes úr szerint „per absurdum“ alig bizonyítok kétszer. A számok oszthatóságánál négyszer kelle használnom az úgynevezett bebizonyítást ex absurdo, s megvallom, szívesen kerültem volna ki itt is, ha e négy tantétre egyenes bebizonyítás létezik. Hogy Philaletes úr, ki a mult évben mennyiségtani tanszéken ült, a bebizonyításoknak ex absurdo számát munkámban kevesli, igen jellemző. Hisz a mennyiségtanokban ezen bebizonyítási móddal rendesen csak akkor élünk, midőn az egyenes bebizonyítás lehetetlen. Sajnos, hogy egy volt mennyiségtan tanár még illy általánosan elismert tényt sem ismer, s még sajnosabb, hogy e ténynek indokait nem is sejtí.

Ad 6.) E vádnál nagy „ignorantia elenchi“ fordul elő. Philaletes úr ugyanis nem tudja, hogy azon munkám, mellynek czíme: „A tiszta mennyiségtan elemei“ a középtanodák alsóbb osztályainak számára iratott, s még Thun ministeriuma alatt a pesti k. r. főgymnasium fölterjesztése következtében kézi könyvül elfogadtatott. Azon időben a gymnasiumok négy alsóbb osztályában a számtan mellett az úgy neve-

zett „Mértani nézlettan“ is tárgyalatott, s én 1859-ben ezt is kidolgoztam; de miután a tanrendszernek bekövetkezett változtatása e műnek megjelenését fölslegessé tévé, azt nyomtatás alá nem adtam, s így maradt a középtanoda négy alsóbb osztályára írt „Tiszta mennyiségtanomnak“ első része két füzetben: I. Közönséges számtan, II. Betűszámtan. E munka második része a „Mértani nézlettan“ az említett oknál fogva, Philaletes úr szerencséjére, ki ha ezen munkám megjelenik, a „Mértanban“ is két első részt látott volna, elmaradt. Azon munkám mellynek czíme „Mennyiségtan“, a középtanodák felsőbb osztályainak számára van írva, s hogy itt ismét számtannal találkozunk, igen természetes. E két munkának szelleme nem ellenkezik egymással, mint azt Philaletes úr állítja, hanem a tárgyalási módban egymástól igen nagyon különbözik, minek szükségességét még eddig józan eszű ember kétségbe nem vonta.

Ad 7.) A ki mennyiségtanom 8-dik fejezetéről azt állítja, mit Philaletes úr, az vagy egészen járatlan a mennyiségtanban, vagy a személyes gyűlölet által végkép elvakított, s így minden esetre szánandó egyéniség. Mennyiségtanom e fejezetéről elmondhatom, hogy az a tizedes számokkal való számolás minden nemét (az arányszámokkal való számolás a következő fejezetben tárgyalatik) a megértésre elegendő terjedelemben magában foglalja. Az természetes, hogy a 2×2 itt is 4, mint a nép- vagy bármely más iskolában; erről szó sem lehet. De azt állítani, hogy e 8 fejezet többet nem mond, mint bármely népiskolának felsőbb osztályában mondani szokás, az már, hogy a dolgot simán nevezem, csakugyan furcsa. Hisz ezen fejezetben a s z á m r e n d s z e r e k általánosan, s a számtani műtétek egyenként a hatványozás szabályaira, mint egyedüli természetes alapjukra fektetvék. Hol van a föld kerekességén olly népiskola, melly hatványozást, s azt olly terjedelemben tárgyalja, mint a millyenben azt annak tárgyalni kellett, ki munkám 8. fejezetét érteni akarja? Melly népiskolában fogja valaki követelhetni, hogy bármilly egész szám irassék ki, p. a hetes (7), tizenkettes (12) stb. számrendszerben? hogy a népiskola bármilly osztályának tanulója a tizedes törteket hatványilag értelmezze? hogy a végszerűtlen számok műtéteinél az eredménynek pontossági határaitól számot adjon? hogy a tizedes kiegészítéssel, Fourier szorzásának s osztásának módjával öntudatosan éljen? hogy általában az ugynevezett mutatókról (Indices) tiszta fogalommal birjon? — Ime a 8. fejezetnek néhány tárgya! Philaletes úr most az egyszer isten igazában elveté a súlykot ó ban. — Az előszóban az e fejezetről mondottakat Philaletes úr kegyeletesekeknek mondja; nem találta el az igazi terminust; kiméleteknek kelle vala mondania; mert a ki a mennyiségtani tanszéken csak egy évig működött, lehetetlen, hogy észre ne vette volna,

milly borzasztó homályosak a tanulóknak a tizedes számokkal való számolás körüli fogalmaik. Hogy e tudatlanságnak oka nem mindig keresendő a tanulóban, mutatja azt Philaletes úrnak ezen bírálata is. Érti most már Philaletes úr, miért szólottam egy iskolai kézikönyv előszavában kíméletesen, és pedig a tanulóhoz?

Ad 8.) Philaletes úrnak e vádját nem értem. Az összeadás fogalmát szerinte nem kelle vala számelméletileg értelmezni. A számtanban azt kívánni, hogy valamely számtani műtét számelméletileg ne értelmeztessék! Ez már a furcsábbnál is furcsább; hisz itt minden értelmezésnek csakis számelméletinek kell lenni.

Ad 9.) A nyelvtan ellen fölhozott hibáimat Philaletes úr a 30-ik §-ban vevé észre, s jól mondja, hogy „azok végig majdnem kivétel nélküliek.“ Ne bántsa Philaletes úr e nyelvtani hibákat; mert a ki itt a -hoz -hez -höz rag helyett -ból -ből ragot kíván tétetni, az nagy mennyiségteni tudatlanságot árul el. Hisz nem a szorozmány-ból, sem annak egyik tényezőjéből keressük a másik tényezőt; hanem az adott tényező-höz egy másik olly párt keresünk, melly az előbbivel szorozva az adott szorozmány-hoz vezessen. Külömben a szemes és következetes bírálót a -hoz ragnak eme rendszeres használata figyelmessé tett volna; mert nem a 30. §-nál kezdődik ezen soi-disant nyelvhiba, hanem már a 16. §-nál, s folytattatik a 37. és 40. §§-nál; vagyis elő kell fordulnia a megfordított, de soha az egyenes számolási módoknál. Itt nem nyelv-, hanem mennyiségteni kérdéssel van dolgunk.

Ad 10.) Miután Philaletes úr mennyiségtanom óriási hibáinak elősorolásában mármár kimerült, egy végmegezőtetésben kimondja, hogy nincs a rhetorikának olly szabálya, melly ellen itt sikerült példát találni ne lehetne, s pedig annyit „a mennyi csak tetszik.“ Szegény Philaletes! hova ragadta őt a szenvedély! Mennyiségtanomban még a szónoklattan ellen is számtalan hibát ejtettem. Hát a „Corpus juris“ ellen nem történt mennyiségtanomban valami hiba?

De hagyjuk a tréfát, mert van még egy igen terhes vád, mellyet mint legfontosabbat utoljára hagytam. Philaletes úr ugyanis azt állítja, hogy „gúnyoló elleneinknek jobb szolgálatot nem tehetne senki, mint a ki ezt a könyvet lefordítaná s velök megismertetné.“

Nem tudom, kiket ért Philaletes úr „gúnyoló elleneinek“; épen azért szabad legyen föltennem, hogy mennyiségtanom német nyelvre való fordítását akarta érteni; hisz e nemzet magas műveltségi fokát, különösen a mennyiségtanban, eddig még senki sem vonta kétségbe. Kik a mennyiségteni irodalmat némileg ismerik, nem fogják tagadni, mikép Némethonban Gauss halála után Wittstein, Schlömilch s legújabbban Huga mennyiségtan terén irányadó egyéniségek. Nézetem szerint különös figyelmet érdemel e három férfiú, mert a mennyi-

ségtannak elemeire ép oly kitünő műveket szerkesztettek, mint annak legfelsőbb részeire, s e fölött e tudománynak sok éven át fáradszón tanárai. Én mennyiségtanom azon czikkeit akarom ezen férfiak ítélő széke elé helyezni, mellyeket Philaletes úr mint mennyiségtanom leg-hiányosbjait bírálatának tárgyaúl tűzött ki.

Philaletes. 383. lap, 14. sor alulról: „Az illyféle azt állítja t. i. hogy az alap számolási mód hárm as, de megfordítottja négy es (§. 8).

Lutter. 8. §. „Alap számolási mód három van: összeadás, szorzás és hatványozás. Ezen számolási módok megfordítottjai: a kivonás, az osztás, a gyökkivonás és az arányszámolás.“

Wittstein. (Lehrbuch der Elementar-Mathematik von Dr. Th. Wittstein, Professor an der k. Generalstabs-Akademie in Hannover. 2. Auflage. 1863.) §. 6. Pag. 7. „Man unterscheidet drei Grundrechnungsarten: Addiren, Multiplizieren und Potenziren, wozu sodann noch die Umkehrungen dieser Grundrechnungsarten kommen, nämlich: Subtrahiren, Dividiren, Wurzelausziehen und Logarithmiren.“

Hug. (Die Mathematik in systematischer Behandlungsweise von J. C. Hug, Privatdocent an der Universität und am Polytechnicum in Zürich. 1861.) §. 2. Pag. 14. végig.

Schlömilch. (Handbuch der algebraischen Analysis von Dr. Oskar Schlömilch, Professor der höheren Mathematik und höheren Mechanik an der k. sächs. polyt. Schule zu Dresden. 1851.) Pag. 3. „Es schliesst sich also hiermit die Reihe der Rechnungsoperationen, welche demnach drei ursprüngliche (direkte), und vier abgeleitete (indirekte) Operationen enthält.“

Ez azután azon „fogalomzavar“, melly a $3=4$ -el azonos, s mellyért pirulnom kellene, ha gúnyoló elleneink nyelvére fordítatnék. De menjünk tovább, hisz találunk még ennél szebbeket is.

Philaletes. 384. l. 10. sor fölülről a 24 sorig, vagyis a 9. §-tól a 14. §-ig elkövetett óriási hibák a logikai rend ellen.

Lutter. 9. §. Meghatározás. 10. §. Kérdemény.	Wittstein. §. 7. Erklärung. §. 8. Aufgabe.
„ 11. §. Sarkigazság. 12. §. Tantét.	„ §. 9. Grundsatz. §. 10. Lehrsatz.
„ 13. §. Toldalék. 14. §. Meghatározás.	„ §. 11. Zusatz. §. 12. Erklärung.
„ 15. §. Tantét.	„ §. 13. Lehrsatz.

Lépésről lépésre követtem itt munkám kidolgozásában Wittstein tantéteinek, meghatározásainak stb. rendjét, mert mint előszavamban említém, ennél e tekintetben tökéletesebbet nem ismerék

Philaletes úrnak az e lapon folytatott kifakadásai, szeliden mondva, egy kifeczamodott elmének szüleménye, culminatióját elérte, midőn a lapnak 5 utolsó soraiban ezeket mondja: nem á tallja (ugy mint én) még az ilyeneket is világosan kimondani: két általános egész szám kivonása (19. §.) csak akkor vihető véghez, ha a kisebbítendő $>$ a levonandónál.

Lutter. 19. §. Tantét. Két általános ut Philaletes, de az utolsó szó ez: a kivonandónál.“

Wittstein. §. 17. „Lehrsatz. Die Subtraction zweier absoluten ganzen Zahlen kann nur dann ausgeführt werden, wenn der Minuend grösser als der Subtrahend ist.“

Pédlák: Lutter 6—6; 15—15; 14—16 stb. ki nem vihetők.

Wittstein. „Nicht ausführbar 5—8; 12—12.“

Schlömilch. Pag. 2. „wie z. B. 4—4, oder 5—7 sind vor der Hand als unmögliche Zahlen zu betrachten.“

Tehát Némethonnak legkitünőbb mennyiségtan tanárai nem atallották azt mondani, mit csekélységgem Philaletes úr olly roppant megbotránkoztatására mondott. Philaletes úrnak, mint a t. olvasó már eddig is láthatja, a mennyiségtanra nagy missiója van.

Nincs kedvem az üres szalmát csépelni; de azoknak részére, kiket a mennyiségtan közelebből érdekel, incriminált §§-mat Wittstein s más matematikusok műveivel össze fogom hasonlítani. Követni fogom Philaletes úr bírálatának rendetlenségét.

Lutter. 40. 41. 42. 76. 77. 78. 79.	Wittstein. 38. 39. 40. 79. 80. 81.
80. 81. 82.	82. 83. 84. 85.
„ 135. 28. (Philaletes 386. 1.	„ 161. 26. (3. lap. 2. §. végig.)
10. s. f. — 387. 1. 5. sor.)	
„ 36. 26. 47. §§.	„ 34. 24. 46. §§.

Különös figyelmet érdemel azon z síros fogalom, melyről 6. §-mnak incriminációja bizonyosságot ad. Philaletes ur a 385. lap vége felé ezeket írja: „E mellett (t. i. a rhetorika ellen elkövetett hibák sokasága mellett) azokat nem vesszük figyelembe Hogy csak néhányat hozzunk fel, legyen említve: 6. §, két szám, mely a számsornak ugyanazon helyén létezik (!!!). egyenlőnek mondatik“ A zárjegy közt hozzát teszi Philaletes ur, hogy „nem kellett volna a physikának oly rúttul arczába csapni“

Ha a számsornak számai kolbászból, vagy más testből idomittatnanak, akkor „a physikának rúttul arczába csaptam volna: de miután a számsornak számai igen elvont fogalmak, ezeknek, mint ilyeneknek, a physikával semmi dolguk. És most már világos, milly értelemben kell Philaletes ur azon vádját venni, hol mondja, hogy az elvontakból elvonás régióiból az összerú világba csak egy pillanatra se birtam leszáll

lani. Ezen vád alá helyezett cikkemmel hasonlitsuk most össze Wittstein említett művének 4. §-t, a 7. lapon.

„Elklärung. Zwei Zahlen werden gleich genannt, wenn sie eine und dieselbe Stelle in der Zahlenreihe einnehmen.“

Philalètes urnak kritikai tehetségéről még a 147. §-nek vád alá helyezése is fényesen tanuskodik. Ő ugyanis e §-ról a 385. lapon így nyilatkozik: „hol a mindenféle furcsaságok csak úgy hemzsegnek, s szerző mestersége tetőpontját éri el.“

A furcsaságokkal telt §. ez:

Tantét. Valamely hatvány bizonyos kitevővel hatványoztatik, ha az alap megmaradván, a kitevők egymással szoroztatnak.

Tehát: $(a^m)^n = a^{mn}$

Bebizonyítás. A hatványozás meghatározása szerint

$(a^m)^n = a^m \cdot a^m \cdot a^m \dots (n\text{-szer})$

vagyis $(a^m)^n = a^{m+m+m+\dots n\text{-szer}}$

mit rövidebben így írhatni:

$(a^m)^n = a^{m \cdot n}$ a mi bebizonyítandó volt.

Tessék most a t. olvasónak akármelly jobb hírű mennyiségtant, fölütni, s benne ezen tantétnek formulázását és bebizonyítását átfutni, s meg fog győződni, mit kelljen Philalètes ur furcsaságai alatt érteni. Hasonlitsuk össze p. ezeket:

Wittstein, 112. l. 184. §. Hug. 56. l. Dr. Salomon. 215. l. 120. §. Lübsen. 153. l. 207. sz. Moth. 76. l. 26. §. Dr. Schulz 174. l. 15. sor alulról. Littrow. 41. l. 27. §. (Az idézett helyek az idézetteknek Betűszámataira vonatkoznak,)

Szabad legyen ezek után hinnem, hogy a t. olvasó meggyőződött, mikép számtanom által, fordíttatnék az bármelly nyelvre, gúnyoló elleneinknek igen rossz szolgálatot tettem, s hogy Philalètes úr a kritikusoknak bizonyos pontban eddig még fölül nem múlt példánya.

Én e birálatot figyelemmel olvastam, de meg kell vallanom, hogy abban egyetlen egy alapos vádat se találtam, minek oka nem az, mint-ha e munkámat hiba nélkülinek gondolnám; gyarlóságait igen jól ismerem, s ha az Isten úgy akarja, hogy e mű új kiadást érjen, ez meg fogja mutatni, hogy munkám irányában szigorú tudok lenni; az említett ténynek oka egyedül az, mert munkám egy boszútól elvakított mennyiségtanisansculotte-nak kezébe jutott, kinek a mennyiségtan újabb irányáról legkisebb fogalma sincs, s kinek szenvedély-fúrta agyát ezen új irányban szerkesztett mennyiségtanom egészen megzavarta.

Philalètes urnak, mielőtt mennyiségtanom birálatához fogott, tud-

nia kellett volna, hogy Gaussal a mennyiségtan terén, methodologiai tekintetben, ugy új korszak kezdődött.

A régi mennyiségtan írók inkább az összerűt vevék figyelmök-tárgyaul, s ép azért kiválóan mérnökök (Geometer) valának. Mértanuk (Geometria) csak az ugynevezett általános- vagy ha jobban tetszik viszonytalan számokat (Numeri absoluti) ismeré.

A mennyiségtan e csekély anyaggal később be nem érhetette; az ifju nem viselheté többé a gyermekköntöst. A jobban kifejlesztett mennyiségtani műtétek az absolut számokhoz új számnemeket követeltek, nevezetesen a kivonás műtéte tágította mindenekelőtt az eddig ismeretes számnemet, s lettek ezentúl tevőleges és tagadó számok. Lehetetlennek látszik, de való, hogy a 16. századnak Cossistái (la cosa, nálunk = x , y stb.) az ismeretlenek tagadó értékét hamisaknak (Radix falsa) nevezték. A tagadó mennyiségektől való irtózás, mellyet mi jelenleg megmagyarázni képesek alig vagyunk, egy fél századnál tovább megmaradt. Örvedetes kivétel erre nézve a nagy Euler, kinek szelleme a mennyiségtannak új irányát már sejdíté. (Lásd Inst. Calculi Integralis művében a 29. §-t.)

Az egyenletek megfejtésénél a későbbi mennyiségtan írókat nem csekély zavarba hozá illyféle gyökök megjelenése: $\sqrt{-a}$, s miután a tevőleges és tagadó számok végtelen sorában ennek megfelelő értéket hasztalan kerestek, rámondták, hogy ez képtelen-, képzelt-, Dugonicsunk szerint vak-gyöker (radix imaginaria, impossibilis; nombres ou quantités impossibles). Gauss 1831-ben kézzelfoghatólag bizonyítá, hogy e nevezetes mennyiségek ép olly valók, mint a tevőleges vagy tagadó mennyiségek, csak hogy nem a számsorban, hanem azon kívül, oldalalag (lateral) léteznek. Ezen nagy mennyiségtudor által az ugynevezett képzetes vagy képzelt mennyiségek érdekében bebizonyított tantétek bámulatos lassusággal terjedtek a mennyiségtani közönségben, s még napjainkban is vannak elég tekintélyes mennyiségtanírók, kik noha e mennyiségekkel igen gyakran számolnak, mindazonáltal intik az olvasót, óvakodjék e mennyiségektől, mellyek miután a mennyiségtanba csak betolakodtak, valóságos parvenu-k.

A mennyiségtannak ezen állapota tarthatlan volt, s tekintélyes férfiak kimondák, hogy e tudományt olly alapfogalmakra s olly meghatározásokra kell fektetni, hogy azok által a számok egy neme se zárassék ki. Moth Austriában, Wittstein Némethonban, Hug Svajczban teljesíté e missiót, s ha a mennyiségtanban is akarunk oskolákról beszélni, akkor csekélységem ezen újabb oskolához tartozik.

A mennyiségtanban ugyanis nincs egyszerűbb tárgy, vagy ha úgy tetszik: egyszerűbb tény, mint a számlálás, melly az egynél kezdőd-

vén, vég nélkül haladhat, s mellynek eredménye az úgynevezett abszolút egész számok, azaz: az ismert természetes számsor

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 in infin.

Ezen, minden 7 éves gyermeknél létező alapra, melly tetszés szerinti összerűséggel tárgyalathatik, fektethetjük, s illetőleg fektettem a mennyiségtan büszke épületének egy részét. Ugyanis ha ezen számsornak bármelley számától, nem egy, hanem több helylyel, lépéssel (Wittstein és Schlömilch szerint: Intervall = térközzel) megyünk egy szerre tovább, az összeadáshoz jutunk; ha az összeadandók egymással egyenlők, a szorzáshoz, s ha a tényezők egyenlők egymással, a hatványozáshoz jutunk. Minden hatványozás, a természetes számsor számaikt tekintvén, rövidített szorzás, ez ismét összeadás, melly végre rövidített számolás.

A jobbról balra menő, tehát az előbbivel megfordított számlálásból hasonló módon képezzük az összeadásnak megfordított műtétét, a kivonást, a szorzás megfordított műtétét, az osztást, s a hatványozás két megfordított műtétét, a gyökkivonást, és az arányszámolást, úgy hogy e hét számolási műtét a legegyszerűbb s legkönnyebb módon van megalapítva. Valahányszor ilyféle kivonás jó elő 4-4, vagy 4-6, ez az abszolút egész számokkal, vagy is az ismert természetes számsorral ki nem vihető, azon egyszerű oknál fogva, mert az abszolút számok közt nem létezik a zérus és a tagadó számok. Nemkülönben lehetetlen minden ilyféle osztás 3:2, vagy 4:7, ha az eddig ismert természetes számsorral rendelkezhetünk, mert az említett számsorban még nem léteznek a törtek. Hasonlólag értelmezendő e számsorban ezen s ehez hasonló kifejezés:

$$\sqrt{3}, \text{ vagy } \sqrt[3]{6} \text{ stb.}$$

A kivonás által jutunk a zérushoz és a tagadó számokhoz, az osztás által nyerjük a törteket s a ∞ . A gyökkivonás két új számnemmel gyarapítja a már kiegészített s módosított számsort, a végszerűtleennel, s az oldaslagossal ($\pm i$). Minden új számnemnél elő kell venni a már ismert műtéteket, s meg kell vizsgálni, allanak-e az abszolút számoknál bebizonyított igazságok az új számnemeknél is. Philaletes úr ezt ugyan fölöslegesnek tartja, mit 384. l. ezen szavai nyilván mutatnak: „Vagy nem azt gondolná-e a tanuló, ha azt mondom neki: ez meg ez áll az általános egész számokról (§ 11, 15) [a 11. §. sajtóhiba lesz, mert ez ide nem vonható], hogy hát bizony a nem általános, vagy az általános de nem egész, vagy a sem általános sem egész számokról már az nem áll? De bizony csak azt kell gondolnia.“

Philaletes úrnak a számnemekről borzasztó fogalma van; derítsük fel e homályt. — A számlálás tudományos alakjainak kifejtése, vagy is a számolási módok által következő számnemekhez jutottunk.

I. Viszonytalan (absolute) számok:

- a) egész számok
 b) tört számok
 c) végszerűtlen (irrationale) számok.

II. Viszonyított számok (Zahlen der Relation):

- a) tevőleges számok
 β) tagadó számok
 γ) oldalaslagoz = képzelt (imaginäre) számok.

Midőn Philaletes úr a fennidézett sorokat írta, alig volt sejtelve a mennyiségi s milyenségi számueokról, különben nem állított volna olly dolgot, mellyet egy középtanodai 4-dik osztályt végzett tanuló tudni köteles. Csoda-e, ha a mennyiségtan nálunk olly nyomorult lábön áll, mikor egy volt mennyiségtantanár s mennyiségtaníró ollyasmit ró egy másíknak hibául, mi ennek, minden gyarlósága mellett egyik főérdeme? t. i. hogy megkülönbözteti a tantéteknél a számmemek mellyikéröl áll a bebizonyított vagy bebizonyítandó igazság. Így az idézett 15. §-ban ezt írtam: „Az általános egész számok összege nagyobb, mint annak bármelly része.“

Ugyan igaz-e ez az úgynevezett betűszám tani számoknál? Vagy minthogy

$$(+3) + (-2) = (+1)$$

igaz-e, hogy az összeg, itt (+1), nagyobb a (+3) összeadónál? s ha ez nem igaz, nem kell-e mondanom: „Az általános számok összege? Vagy:

$$\frac{1}{10} \times \frac{1}{20} = \frac{1}{200}$$

Nagyobb-e itt a szorozmány, mint egyik tényezője? hisz az általános egész számoknál mindig nagyobb. Vagyis:

$$\frac{1}{200} > \frac{1}{10} ? \text{ stb. stb.}$$

Ahol tehát mennyiségtanomban azt mondtam, hogy ez vagy amaz igazság csak általános, vagy csak képzelt stb. számokról áll, jegyezze azt meg a tanuló jól, mert különben félni lehet, hogy egykor mennyiségtani charlatan leend. De vegyük fel a félbeszakasztott fonalat.

Csak a számtani műtétek által követett s létrejött számsík (Zahlenebene) által vagyunk képesek a számok minden nemét mint valódi, létező s megmérhető mennyiségeket fölfogni. A ki itt a mértanból való fogalomkölesözésről gondolkozik, olvassa át Wittstein „Lehrbuch der Arithmetik für höhere Bildungsanstalten“ művének VII. s következő lapjait. Szépen és találólag végzi Schlömilch e tárgyra vonatkozólag „Algebr. Analysis“ című művét, midőn ezeket írja:

„Ha a külvilág tárgyait mennyiségtani szempontból tekintjük, azokat háromféleképp foghatjuk föl; vagy egymás után gondolhatjuk azokat különböző időben; vagy alakszerűleg (schematisch) szá-

mok által megjelölve; vagy végre egymásmellett a tér különböző helyén: sajátságos e mellett az, hogy az időnek egy, a számkörnek (Zahlengebiet) kéts a térnek három mérete (Dimensio) van. Legyen ennyi elég.

Hogy mennyiségtanom ügyében illy bírálóval találkoznom kellett, őszintén sajnálom; de még jobban sajnálom azt, hogy a „Kritikai Lapoknak“ t. szerkesztője bármilly végzettszerű összköttetés következtében illy bírálatot, bármilly előzmények után, becses lapjába fölvenni kénytelen volt. *)

Budán, dec. 10. 1862.

Dr. Lutter Nándor,
a budai k. e. főgymn. igazgatója, s a m. t. akadémia l. t.

*) Többször voltunk már eddig is kénytelenek kijelenteni, hogy mi sem vagyunk barátai a személyeskedő sértéseknek ott, a hol kritikáról van szó, mellynek lényegét mi is „inkább a méltánylásban és pedig azon igazságos méltánylásban látjuk, melly az egyes szellemi tüneményeknek az igaz, szép és jó egyetemes törvényeivel való elfogulatlan egybevetéséből keletkezik.“ Ép azért csak sajnálkozva nyomatunk ki olyan bírálatokat, mellyeknek szerzői már előre is kijelentik, hogy a legkisebb módosítást sem tűrik meg, mellyet a kritika méltóságának érdekében tenni tulajdonképen kötelességünk volna. Így jönnek azután személyeskedő heves czikkek a nyilvánosság elé, mellyek sokszor, ha e személyes jellemük eltávolíttatnék, alkalmasak lehetnének a nézetek tisztázására, holott így az olvasóban ellenszenvet ébresztvén, tulajdonképeni céljukat legtöbb esetben eltévesztik. A szerk.

Előfizetési felhívás.

A „Kritikai Lapok“ a jövő év kezdetétől fogva hetenkint fognak megjelenni 2--3 félévnyi tartalommal.

A „Kr. Lapok“ ezután is elfogulatlan nyilvános szemlét akarnak tartani nemzeti műveltségünk összállapota fölött. Ez okból törekedni fognak alapos, de lehetőleg népszerű értekezésekben az egyetemes műveltség jelentékenyebb ágainak legújabb fejlődését s jelen állását fejtegetni, az ekkép tisztába hozott elvek szerint a hazai és külföldi műveltség kitünőbb irányait s tényezőit méltányolni, a könyvszemlében a magyar tudományos, drámai és tanügyi irodalom minden jelentékenyebb termékeit, épúgy nemzeti mint világirodalmi szempontból bírálni, vagy legalább ismertetni, ezenkívül a külföldi irodalmakat folytonosan figyelemmel kísérni, a hazai művészet mozgalmait, a tudományos intézetek s egyetek szóval mindazon tényezőknek tevékenységét szemmel tartani, mellyek a nemzet szellemi haladását előmozdítani, vagy gátolni képesek.

A „Kr. Lapok“ előfizetési ára egész évre 10 ft. — Félévre 5 ft. — Évnegyedre 3 ft. — Eddigi előfizetőink számára egész évre 8 ft. — Félévre 4 ft. — Évnegyedre 2 ft.

Az előfizetési összegeket kérjük a „Kr. Lapok“ szerkesztőségéhez (Pest, Nagyhidutca, redoute-épület I. emelet) utasítani.

Pest, 1862-iki december 15-kén.

Riedl Szende.

Kiadó és felelős szerkesztő: **Riedl Szende.**

Főmunkatárs: **Hegyi Gyula.**

Pest 1862. Nyomatott Herz Jánosnál.